

بسم الله الرحمن الرحيم

## مستندات قرآنی اخلاق فردی حضرت زهرا (سلام الله علیها)

زینب کچمی ساردو<sup>۱</sup>

### چکیده

اخلاق فردی یکی از وجوه زندگی اخلاقی انسان است که در تعامل فرد با خودش شکل می‌گیرد و می‌تواند موجب سعادت دنیوی و اخروی انسان شود. معرفی الگوهای کامل اخلاق فردی یکی از راهکارهای تشویق انسان می‌باشد. از آنجا که حضرت زهرا (سلام الله علیها) اسوه‌ی زنان دو عالم است، بهترین الگوی اخلاق فردی معرفی می‌شود، چون ایشان تربیت یافته مکتب وحی هستند، خصایل اخلاقی ایشان مستند به آیات قرآن است. پس ضرورت داشت تا با معرفی مستندات قرآنی اخلاق فردی ایشان، الگوی کامل بودن ایشان روشن‌تر شود. این تحقیق با هدف معرفی مستندات قرآنی اخلاق فردی حضرت زهرا (سلام الله علیها) و به روش توصیفی انجام شد. یافته‌های تحقیق هم این گونه شدند که؛ حضرت زهرا (سلام الله علیها) الگوی کامل متعلق به اخلاق فردی است و صفاتی چون صبر، نظم و آراستگی، زهد و ساده زیستی، سخاوت و راستگویی برجسته‌ترین ویژگی‌های اخلاقی فردی ایشان است که همه‌ی موارد مستند به آیات قرآن هستند و این امر نمود تربیت یافتگی ایشان در مکتب وحی الهی است.

**کلید واژه‌ها:** اخلاق فردی، اخلاق، فرد.

---

<sup>۱</sup> - طلبه سطح ۲. مدرسه علمیه ریحانه النبی (سلام الله علیها) شهرستان رفسنجان.

## مقدمه

انسان موجودی با ابعاد مختلف برای رسیدن به نهایت مطلوب مستلزم قوانین و ضوابطی است. یکی از ابعاد وجودی او اخلاق است که به نوع رفتار انسان با خود یا با دیگران و یا به خداوند متعال مربوط می‌باشد و در این بعد ضوابط اخلاقی وجود دارد. اسلام هم به عنوان کامل‌ترین دین به این بعد انسان نیز پرداخته و توصیه‌هایی داشته است.

آموزه‌های دین اسلام در زمینه‌ی اخلاق، همچون زنجیره‌ای پیوسته از موفقیت‌هاست که تضمین کننده رشد انسان در همه ابعاد اخلاقی است. اخلاق دارای ساحت‌های بسیاری می‌باشد که اخلاق فردی از مهم‌ترین ابعاد آن به شمار می‌آید. اخلاق فردی چگونگی تعامل مستقیم فرد با خود است و می‌تواند از کلیدی‌ترین حلقه‌های موفقیت در دنیا و آخرت باشد.

اولین گام در اخلاق، خودشناسی و خودسازی فرد است خودسازی پرورش اخلاق پسندیده و محور رذایل ناپسند است که اساس رشد و شخصیت انسانی هر فردی را تشکیل می‌دهد برای انجام این مهم باید از خودشناسی آغاز کرد تا به ضرورت خودسازی و رسیدن به مرحله خودباوری و در نهایت به خداشناسی و خدا محوری در زندگی رسید. کسی که خود را شناخت خدای خویش را می‌شناسد. خودشناسی یکی از ضروری‌ترین مسائل زندگی و یکی از ارکان اساسی کمال و سعادت مادی و معنوی انسان به شمار می‌آید.

قرآن کریم، از حضرت آسیه (سلام الله علیها)، مریم (سلام الله علیها)، ابراهیم (سلام الله علیها) و پیامبر گرامی اسلام (ص) به عنوان الگوهای شایسته نام برده است. امامان معصوم (علیهم السلام) که خود الگوی همگان در تمام ابعاد وجودی‌اند. فاطمه زهرا (سلام الله علیها) را اسوه شایسته خویش معرفی می‌کنند. حضرت زهرا (سلام الله علیها) نه تنها الگوی یک زن مسلمان و نمونه مکتب اسلام برای زنان است، بلکه اسوه تمام جهانیان در ابعاد مختلف زندگی است. پس ضرورت انجام این تحقیق با هدف بررسی مستندات قرآنی اخلاق فردی حضرت زهرا (سلام الله علیها) حاصل شد تا الگوی کامل بودن ایشان بر زنان هر دو جهان، روشن‌تر شود. روش به شیوه

کتابخانه‌ای به جمع آوری مطالب و با روش توصیفی و گاه تحلیلی انجام شده است. پیشینه تحقیق سابقه دیرینه دارد و بررسی‌ها و تحقیقات در این زمینه به صورت اجمالی انجام شده است. کتاب (سیره حضرت فاطمه) تالیف محمد جواد مروجی طبسی که در این کتاب شامل، تمام جلوه‌های رفتاری این حجت خدا که تمام رفتارهای فردی و اجتماعی، بزرگ‌ترین درس و سرش زندگی نه فقط برای مسلمانان، بلکه برای تمام بشریت تا روز قیامت می‌باشد. همچنین کتاب (اما دخترم فاطمه) تالیف بام نرجس این کتاب به دو بخش اصلی تدوین شده است بخش اول، به مناقب فاطمه (سلام الله علیها) می‌پردازد.

بخش دوم، به مصائب صدیقه طاهره از مصائب و سختی‌های ایشان هستند. از جمله مقاله (سیره اخلاقی و عبادی و تربیتی حضرت زهرا) تالیف محمد نوایی که در این مقاله به مناقب بی‌شمار حضرت زهرا و فضائل ایشان پرداخته است. همچنین مقاله (اصول پرورش فضائل اخلاقی در فرزندان) برمبنای سیره تربیتی حضرت زهرا (سلام الله علیها) تالیف روح... شهریاری نویسنده در این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی به سیره تربیتی حضرت زهرا (سلام الله علیها) پرداخته تا اصول و پرورش فضائل اخلاقی در فرزندان را از دیدگاه ایشان تبیین کند. این تحقیقات ذکر شده به طور مفصل به سیره حضرت زهرا (سلام الله علیها) و فضائل حضرت زهرا پرداخته اند ولی به طور خاص به مستندات قرآنی اخلاق فردی ایشان نپرداخته اند. از این رو محقق با رویکردی متفاوت به بررسی مستندات قرآنی حضرت زهرا (سلام الله علیها) پرداخته است.

## الف) مفهوم شناسی

اخلاق فردی در اصطلاح از دو واژه اخلاق و فرد تشکیل شده است که بعد از لغت شناسی دو واژه‌ی مورد نظر به معنای اصطلاحی آن پرداخته می‌شود.

۱. اخلاق در لغت یعنی خوبی‌ها جمع خلق<sup>۱</sup>

۲. فرد: تنها<sup>۲</sup>

۳. اخلاق فردی در اصطلاح یعنی همان چگونگی تعامل مستقیم فرد با خود و دیگران است.<sup>۳</sup>

## ب) اهمیت اخلاق فردی در هویت انسان از دیدگاه اسلام

اخلاق، یکی از ساحت‌های وجودی انسان است، که واجد دو بعد بینشی و گرایشی است. انسان، بر اساس فطرت خدادادی اصول کلی اخلاق را می‌داند، توجه به اصول ارزش‌های اخلاق و رعایت آن‌ها در حوزه فردی بستر مناسبی را برای رشد و تعالی همه‌آحاد جامعه انسانی فراهم می‌آورد. در جامعه امروزی که هجوم گسترده و همه‌جانبه‌ای به بنیادهای اخلاقی و ارزشی انسان با ابزارها و ترفندهای متنوع صورت می‌گیرد اهمیت این مسئله مشخص می‌شود.<sup>۴</sup> در قرآن کریم، اخلاق از والا ترین ارزش‌ها به شمار می‌آید. مهم‌ترین هدف بعثت پیامبران، دعوت جامعه به تزکیه و تطهیر نفس و تربیت انسان‌ها و پرورش روحی و معنوی آنان بوده است. پس قرآن کریم فلاح و رستگاری انسان را تنها در گرو، پرهیز کاری و رهایی از تاریکی شهوات می‌داند.<sup>۵</sup>

قرآن کریم در سوره مبارکه اعراف می‌فرماید: «خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ

---

<sup>۱</sup> - معین، فرهنگ فارسی، ج ۱، ص ۱۷۴

<sup>۲</sup> - قریشی، قاموس قرآن، ج ۵، ص ۱۵۸

<sup>۳</sup> - قاسمی، اخلاق فردی، ص ۷

<sup>۴</sup> - علیزاده، اخلاق اسلامی مبانی مفاهیم، ص ۵

<sup>۵</sup> - اسحاقی، شیخانی، سریر سخن، اخلاق برای همه، ص ۱۷

الجاهلین»<sup>۱</sup> در طرز رفتار با مردم سختگیر مباش و با آن‌ها مدارا کن و عذرشان را بپذیر و مردم را به کارهای نیک و آنچه را عقل و خرد شایسته می‌شناسد و خداوند آن را نیک معرفی کرده فرمان ده و از جاهلین رو برگردان و با آن‌ها ستیز مکن رهبران و مبلغان در مسیر خود با افراد جاهل و افرادی که سطح فکر و اخلاق آن‌ها بسیار پایین است رو برو می‌شوند که بهترین راه تحمل و نادیده گرفتن است و برای بیدار ساختن جاهلان و خاموش کردن آتش خشم و حسد این نادیده گرفتن و این گونه کارها بهترین راه است.<sup>۲</sup>

امام صادق می‌فرماید: «لَا عِشَ أَهْنًا مِنْ حُسْنِ الْخُلُقِ»؛ هیچ زندگی گواراتر از اخلاق و رفتار پسندیده نیست.<sup>۳</sup> زندگی انسان، با رفتار پسندیده و اخلاق زیبا خصوصا با همسر و فرزند شیرین گوارا است. رفتار پسندیده با مردم و خانواده تاثیر عمیقی در شخصیت فرد می‌گذارد و محیط خانواده را مملو از صفا و صمیمیت می‌کند. اخلاق موجب نجات نفس انسان از هلاکت می‌شود انسان را از صفات رزيلة تخلیه می‌کند و به صفات پسندیده سوق می‌دهد.<sup>۴</sup>

اخلاق موجب می‌شود که انسان صفات خوب و بد را بررسی کند. در حیطه اخلاق فردی، آموزه‌های اسلام باعث می‌شود انسان درون خود را به درستی بشناسد و به ویژگی‌های اخلاقی متناسب با آن آراسته شود در نتیجه رسیدن به اهداف عالیه تضمین می‌شود و سبب سعادت فرد می‌گردد؛ چرا که هر رفتاری که از آدمی سر می‌زند تاثیری مستقیم بر روان و درون فرد دارد.<sup>۵</sup> خدای متعال در قرآن سوره مبارکه قلم می‌فرماید: «وَأَنْتَ لَعَلَى خَلْقِ عَظِيمٍ» پیامبر صاحب اخلاق عظیم و برجسته‌ای بوده است. اخلاقی که عقل در آن حیران است. لطف و محبتی بی نظیر صفا و صمیمیتی مثل، صبر و استقامت و تحمل توصیف ناپذیر است. اگر مردم را به بندگی خدا دعوت

---

<sup>۱</sup> - اعراف: ۱۹۹

<sup>۲</sup> - مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۷، ص ۸۴ و ۸۳

<sup>۳</sup> - ابن باویه، علل الشرایع، ج ۲، ص ۵۵۹

<sup>۴</sup> - معلمی، مبانی معیارهای اخلاق، ص ۱۹ و ۱۸

<sup>۵</sup> - قاسمی، اخلاق فردی، ص ۷

<sup>۶</sup> - قلم: ۴

به سوی آیین خود هدایت کرد و با معارف الهی پیوند زد.<sup>۱</sup> این نمونه رفتار حضرت نیز برگرفته از مکتب وحی است، که مستنداتی از آیات و روایات دارد.

امام صادق (علیه السلام) می‌فرماید: «السَّخِيُّ قَرِيبٌ مِنَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ قَرِيبٌ مِنَ الْجَنَّةِ بَعِيدٌ مِنَ النَّارِ وَ الْبَخِيلُ بَعِيدٌ مِنَ اللَّهِ بَعِيدٌ مِنَ النَّاسِ بَعِيدٌ مِنَ الْجَنَّةِ قَرِيبٌ مِنَ النَّارِ وَ الْجَاهِلُ السَّخِيُّ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنَ الْعَابِدِ الْبَخِيلِ»؛ آدم با سخاوت به خدا و بهشت و مردم نزدیک است. خداوند گناهان آدم سخی را ذوب نموده و می‌گوید به بهشت ببریدش چون سخاوتمند بوده است، آدم بخیل از خدا و بهشت و مردم دور است. مردم آرزوی مرگ او را می‌کنند که بمیرد تا از دست او راحت شوند.<sup>۲</sup>

همچنین حضرت علی (علیه السلام) مقداری افزون تر از دارایی‌های همسر عزیز خویش را با سخاوت خود و دارایی شخصی خویش، به مستمندان بخشید.<sup>۳</sup> خدای متعال در سوره مبارکه آل عمران می‌فرماید: «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ»؛<sup>۴</sup> شما هرگز به حقیقت بر و نیکی نمی‌رسید مگر این که از آنچه دوست می‌دارید در راه خدا انفاق کنید. رسیدن به مقام نیکو کاران واقعی، شرایط زیادی دارد که یکی از آن‌ها انفاق کردن از اموالی است که مورد علاقه انسان است، و این نیکی هرگز گم نخواهد شد و چگونگی آن بر او مخفی نخواهد ماند.<sup>۵</sup>

همچنین خدای متعال در سوره مبارکه اسرا می‌فرماید: «وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا»؛<sup>۶</sup> مومن باید از بخل دوری کرده و به دیگران کمک نماید. اسلام مکتب اعتدال و میانه روی حتی در انفاق است. افراط و تفریط، محکوم و میانه روی شیوه

<sup>۱</sup> - اسحاقی، سبک زندگی فاطمی، ج ۲، ص ۷۷ و ۷۶

<sup>۲</sup> - همان، ص ۷۶ و ۷۵

<sup>۳</sup> - همان، ص ۷۷

<sup>۴</sup> - آل عمران: ۹۲

<sup>۵</sup> - مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۳، ص ۱۴ و ۱۳

<sup>۶</sup> - اسرا: ۲۹

پسندیده است.<sup>۱</sup> منظور از این آیه کنایه از این است که دست دهنده داشته باش، و همچون بخیلان که گوئی دست‌هایشان به گردنشان زنجیر بسته‌اند و قادر به کمک و انفاق نیستند مباش.<sup>۲</sup> بنابراین حضرت زهرا (سلام الله علیها) نمونه کامل سخاوتی است که استناد به آیات و روایات باشد.

---

<sup>۱</sup> - قرائتی، تفسیر نور، ج ۵، ص ۴۹

<sup>۲</sup> - مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱۲، ص ۱۰۸

## نتیجه‌گیری

این تحقیق به منظور بررسی اخلاق فردی حضرت زهرا (سلام الله علیها) از منظر قرآن روایات صورت گرفت که در پی این جستجو، آنچه حائز اهمیت است، امری مهم است که باید در عرصه‌ی فردی رعایت شود. پس انسان باید این ویژگی را داشته باشد، الگوی زندگی و رفتار خود قرار دهند که حضرت زهرا (سلام الله علیها) نمونه کامل این رفتار اخلاقی بوده‌اند. انسان‌هایی که دارای اخلاق فردی و حد و مرزها و قوانینی را در خانواده رعایت و باعث می‌شود زندگی آن‌ها سرشار از آرامش شود.

یکی از ویژگی‌های مهم انسان اخلاق اوست، اگر انسان این اصول اخلاقی را رعایت کند اخلاق انسان باعث رشد خانواده می‌شود. با بررسی‌های انجام شده مهم‌ترین صفات حضرت زهرا (سلام الله علیها) که به آن‌ها اشاره می‌شود. یکی از برجسته‌ترین صفات اخلاق فردی حضرت زهرا (سلام الله علیها) صبر و بردباری بود که می‌توان به آیات ۴۶ سوره انفعال استناد کرد. یکی دیگر از صفات آن حضرت راستگویی ایشان است، که آن حضرت نمونه کامل این رفتار اخلاقی بودند. حضرت زهرا (سلام الله علیها) گویای نظم و آراستگی، سخاوت، صبر، که این نمونه‌های رفتار حضرت زهرا برگرفته از مکتب وحی است که می‌توان به آیات و روایات استناد کرد.

## منابع

### ❖ قرآن

۱. ابن بایویه، محمد بن علی، **علل الشرایع**، جلد ۲ و ۲۴، انتشارات مکتب الحیدریه، قم، چاپ چهارم، ۱۳۸۳.
۲. اسحاقی، حسین، **سبک زندگی فاطمی**، جلد ۱، مرکز نشر هاجر، قم، ۱۳۹۴.
۳. \_\_\_\_\_، **سریر سخن**، مرکز نشر هاجر، قم، چاپ اول، ۱۳۹۴.
۴. اسماعیلی یزدی، عباس، **آستانه سلوک**، انتشارات دلیل ما، قم، چاپ اول، ۱۳۹۰.
۵. امامی راد، احمد، **اخلاق در مشاوره و روان شناسی**، مرکز بین المللی ترجمه و نشر مصطفی، قم، چاپ سوم، ۱۳۹۵.
۶. تحریری، محمد باقر، **اخلاق بندگی**، مرکز نشر هاجر، قم، چاپ پنجم، ۱۳۹۷.
۷. حکیم، منذر، **زندگانی سیره حضرت زهرا**، مرکز نشر هاجر، قم، چاپ اول، ۱۳۹۳.
۸. رحمتی، محمد، **چه بگوئیم**، جلد ۱، انتشارات جوانان موفق، قم، چاپ دوم، ۱۳۹۰.
۹. رسولی محلاتی، هاشم، **شرح غرر الحکم**، جلد ۲، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، چاپ سیزدهم، ۱۳۹۲.
۱۰. سیدی، حسین، **خاطر نازک گل**، دفتر نشر معارف، قم، چاپ اول، ۱۳۹۳.
۱۱. طباطبایی، محمد حسین، **تفسیر المیزان**، جلد ۱ و ۳، انتشارات اسلام، تهران، چاپ هشتم، ۱۳۹۲.
۱۲. عزیزی، عباس، **فضایل مصایب و کرامات حضرت زهرا**، نشر معصومین، قم، چاپ اول، ۱۳۸۷.
۱۳. علیزاده، مهدی، **اخلاق اسلامی مبانی و مفاهیم**، دفتر نشر معارف، قم، چاپ هفتم، ۱۳۹۴.
۱۴. قاسمی، میثم، **اخلاق فردی**، مرکز نشر هاجر، قم، چاپ اول، ۱۴۰۰.
۱۵. قرائتی، محسن، **تفسیر نور**، جلد ۲ و ۳ و ۴ و ۵، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، تهران، چاپ نهم، ۱۳۹۲.
۱۶. قریشی، علی اکبر، **قاموس قرآن**، جلد ۵، انتشارات دارالکتب اسلامی، تهران، چاپ هفدهم، ۱۳۹۰.
۱۷. کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، جلد ۲، دارالثقلین، تهران، چاپ دوم، ۱۳۹۱.

۱۸. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، جلد ۴۳، دارالکتب اسلامی، تهران، چاپ پنجم، ۱۳۸۶.
۱۹. محدثی، جواد، درس نامه اخلاق، مرکز بین المللی ترجمه و نشر مصطفی، قم، چاپ اول، ۱۳۹۰.
۲۰. معاونت فرهنگی\_تبلیغی حوزه های علمیه خواهران، حیات طیبه(سبک شناسی اخلاق فردی)، جلد ۱، مرکز نشر هاجر، قم، چاپ اول، ۱۳۹۶.
۲۱. معلمی، حسن، مبانی و معیارهای اخلاق، مرکز نشر هاجر، قم، چاپ اول، ۱۳۹۳.
۲۲. معین، محمد، فرهنگ فارسی، جلد ۱، امیر کبیر، تهران، چاپ هشتم، ۱۳۷۱.
۲۳. مکارم شیرازی، ناصر، جمعی از نویسندگان، تفسیر نمونه، جلد ۳ و ۶ و ۷ و ۱۰ و ۱۲ و ۱۷ و ۲۰ و ۲۳ و ۲۴، دارالکتب اسلامی، تهران، چاپ چهل و ششم، ۱۳۹۳.
۲۴. نراقی، مهدی، جامع السعادات، جلد ۱، قائم آل علی، قم، چاپ پنجم، ۱۳۹۴.